

Mindig azt szerettem csinálni, amihez kedvem volt

BESZÉLGETÉS
HALÁSZ ELŐDDEL

– Igaz, hogy szegedi professzor korodban egyszer a tanszéked előtt rolleroztál?

– Sok mindent csináltam Szegeden, sőt a tanszék előtt is, de rollerozni történetesen nem rolleroztam. Valószínűleg azért, mert nem volt kéznél roller.

– Ha lett volna?

– És ha kedvem lett volna, akkor feltehető, hogy rollerozok, sőt azt kell mondanom, akkor ennek valami titkos értelme... nem is, hanem funkciója lett volna.

– Milyen hasonló különlegeségeket követtél el?

– Az egyes esetek említése helyett inkább azt mondanám, hogy olyasmiket tettem, amik akkor különlegeseknek számítottak – és amikre, persze, nem lehet fölívágni. Ma ezek egyáltalán nem tűnnének föl, ami mutatja, hogy változnak az idők és változnak az emberek. Nyugodtan mondhatunk különcködést is, bár ez inkább múlt századi terminus.

– Gondolod, hogy más professzorok is vágytak erre-arra, csak elnyomták a vágyaikat?

– Meggyőződésem szerint feltétlenül. Ha nagyon csipős akarok lenni, és ez hozzátartozik a lényegemhez: azért nyomták el, mert ilyen magatartással nem lehet karriert csinálni. E magatartással kapcsolatban használta a reakciós bécsi tanár...

– Freud?

– ...igen, azt a kifejezést, hogy *Lustgewinn*. Valaki olyasmit csinál, ami objektíve semmiképp sem éri meg, de neki mégis megéri, mert örömet érez. Hogy ő maga szórakozzék, lehetetlen-ségekre is képes.

– A veszteségek nem zavartak?

– Nem. Akkor valószínűleg nem különcködtem volna.

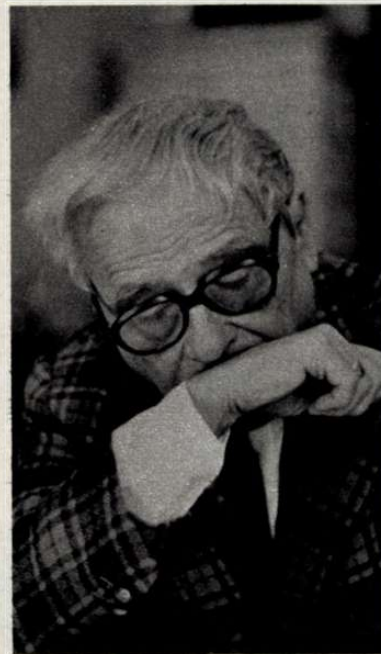
– Hogy jutott idő mindezek mellett egy hatalmas szótár elkészítésére?

– Ez egyrészt kor kérdése. Az ember minél fiatalabb, annál többre képes. Másrészt, ha valamit meg akar csinálni, nem különcködik, és akkor ideje is van. Hogy valakinek nincs ideje elmélyülten dolgozni – ez nem igaz.

– Emlékszel még a német nyelvvel, a német kultúrával kapcsolatos első élményeidre?

– Négy-öt éves koromban – játékos módon – már tanítottak németül. A lány, aki járt hozzám, nagyobb gimnazista lehetett, én mindenesetre igen öregnek tartottam. Hetente kétszer jött és beszélgetett velem. Kétségkívül tény, hogy így – ezt a jövő és a nyelvtanuló tömegek számára mondom – még senki soha nem tanult meg egy nyelvet, én sem. De valahogy el kellett kezdeni. Aztán apám, aki egyébként magyar-latin szakos tanár volt... anyám pedig zongorázott, mondhatnám az ismert Goethe-sorokat én is: „*Vom Vater hab ich die Statur...*” „Apámtól kaptam alakot, / s azt, hogy komolyan élek / anyuska víg kedély adott, / hogy szívesen meséljek”, ezért vagyok ilyen kedves... Szóval aztán apám gondolt egy nagyot és mintegy büntetésként – valami stiklit csináltam – azt mondta:

Meglepheti az olvasót a Halász Előddel készített alábbi interjú frivol hangja. Kérem, ne haborodjék fel: hosszú évek óta ismerem az „alanyt”, a német irodalom professzorát – magyar-német szótára most jelenik meg a

nyolcadik alkalommal –, akinek egyébként is egyik fő vonása az ironia. Ha „tisztelettudóan” kérdezek, rejtve marad az egyénisége. Ezért tartottam meg az írásban a tegezést is: bizonyos kérdések, bizonyos válaszok csak ebben a formában mondhatók el.

Fotó: KATONA ZITA

márpedig te német iskolába fogsz menni. Ez a *Reichsdeutsche Schule* volt a Damjanich utcában; a budapesti német kolóniának a század elejétől fenntartott elemi és reáliskolája, amit 1926-tól kezdve tizenkét éven át látogattam. A „reichsdeutsch”, azaz „birodalmi német” nem a pángermán gondolat jegyében került a névbe, hanem azt kifejezendő, hogy „nem osztrák”. Hogy itt „átitattak” volna a német kultúrával, az persze nem igaz. De megismertünk sok mindent, amit a korabeli német gyerekek ismertek, és amikkel más-hogy nem találkoztunk volna – például meséket és anekdotákat.

– Az iskola után rögtön a bölcsészkar következett?

– Igen, 1938 és 1942 között jártam oda magyar-német szakra, '42-ben doktoráltam, '43-ban megszereztem a tanári oklevelet is, azóta folytatom áldásos tevékenységemet.

– Kik voltak a mestereid az egyetemen? Bár ahhoz túl cinikus vagy, hogy felnézz valakire...

– Engedd meg: én nem vagyok cinikus, csak ironikus. Éppen ezért mindenkire fölnéztem. Most is mindenkire fölnézek. Állandóan fölnézek, alig tudom mozgatni a nyakamat... De mestereim nem voltak. Annyi többlettel mentem az egyetemre – csak a németről beszélék –, hogy az universitas a nyelvészetet kivéve nagyon sok újat nem adhatott. Nem is jártam előadásokra, oda annak idején tisztességes ember nem járt, hát minek? Szegeden a saját előadásaimra is szerettem volna nem eljárni, de ez sajnos elég nehezen ment.

– Néha azért biztos sikerült. – Időnként előfordult, kétség-telenül.

– Mi vonzott a német kultúrában?

– Furcsát mondom, és rögtön hozzá kell tennem, ez a múlté: rettenetesen – ez nem patosz, tényleg igaz –, rettenetesen szerettem Goethét. Megmagyarázhatatlan módon. Mondjuk, ez valóban nem egészen normális... Volt egy vágyálomom, amely, mint a vágyálmok általában – magától értetődően – nem valósult meg: szerettem volna Goethéről nagymonográfiát írni. Később rájöttem, ennek nem is lett volna értelme; egy tíz évig érvényes monográfiát csinálni...

– Pesten kezdted tanítani? – Igen. Budapesti vagyok, sőt pesti, ami nagyon fontos és lényeges különbség. Különböző helyeken tanítottam, mielőtt Szegedre mentem, a Kemény Zsigmond reálgimnáziumban, a Bulyovszky utcában. Németet tanítottam... Senki nem tanult meg tőlem németül, akkor sem, hát ugyan hogyan tanult volna meg?! Ezt most nem viccből mondom, heti kettő, négy, hat órában nem lehet egy nyelvet sem megtanulni.

– Mi volt a pedagógiai alapelveid?

– Feltétlenül az abszolút liberalizmus. Mindenki csináljon azt, amit akar. Meg kell jegyezni,

„Mindig azt szerettem csinálni, amihez kedvem volt”

hogy erre mindig ráfizettem. Az a naiv hit élt bennem, és él most – furcsa módon, nagyon sok ellenkező tapasztalat után – is: ha egy értelmes embernek – úgy tizennégy-tizenöt éves kortól kezdve – nagyjából megmondják, mit kell csinálnia, akkor nem igaz, hogy nem csinálja meg. Ez a tévedés. Rengetegszer rájöttem, de ma sem hiszem el, hogy nem így van. Pedig tényleg nincs így. Ha az emberek belátnák az értelmükkel, hogy mi a jó nekik, nem lennének problémák. De általában nem az értelem dönt.

– Egy normális irodalmár általában irtózik a nyelvészettől. Hogyan vállaltad el a szótár készítését?

– Ennek több oka van. A vidé-

ki egyetemeken – 1945-ben mentem Szegedre – régen a nyelvi tanszékek igen kevés emberből álltak, ennek következtében a tanszékvezetőnek egy bizonyos szinten mindenhez értenie kellett. A nyelvészethez – bár ezt teljesen felesleges hangsúlyozni, persze, kevesebbet értettem.

– El tudnád most magyarázni a második német hangzóeltolódást?

– Hogyne. Az elsőt is. Szóval nyelvészettel is kellett foglalkozni. Továbbá a szótárkészítéshez igencsak bírni kell a nyelvet, és én meglehetősen jól tudtam németül.

– Miért mondd ezt múlt időben?

– Mert abban kérdezel. Most még jobban tudok, ez az öregséggel együtt jár, csak most már nincs értelme, hogy tudok... A '48-as nyelvészeti kongresszuson határozatotott el, hogy új szótárakat kell készíteni, és a német szótárakra nem akadt jobb jelölt nálam, ami elég szomorú. Akkor kezdtem ezt a munkát, és komolyan is csináltam, a különckedések mellett. Nem igazán jó szótár egyik sem, de az újabb kiadások egyre jobbak lettek, kétségtelenül. Az sem volt közömbös, hogy a szótárkészítés politikailag semleges terület. Most persze, mondhatnám, hogy – prófétai realizmussal – én már akkor megsejtettem, mekkora szükség lesz majd ezekre a szótárakra...

– Az iróniának az ötvenes évek nem kedveztek túlságosan...

– Ez kétségtelen tény. De bizonyos mértékig mindig lehetett ironizálni, csak tudni kellett, hogyan és mikor. Nem mondhatom, hogy kellemes periódus volt, de... maradjunk a közelebbi szakmánál: *Überstehen ist alles*. Mindent ki kell bírni.

– A német-magyar szótárban az Igel, Sündisznó címszónál egy német szóláshasonlat magyar megfelelőjeként teljesen váratlanul a következő megdöbbenő mondat szerepel: „Úgy nem jó ez, ahogy a ló... nem furulya, majomsegg nem ibolya, se nem rózsabimbó.” Ezt én sehol máshol nem láttam. Olyan, mintha te találtad volna ki.

– Pedig nem. Az állattan szókincsét kiváló barátom, *Rátz Ottó*, aki ma az Állatvédő Egyesület alelnöke, gyűjtötte össze. Honnan értenék én ehhez, vagy a bányászati szaknyelvhez? Ő Eötvös-kollégista volt, ott használták ezt a mondást, ő írta be, én pedig egyetlen korrektúrában sem vettem észre. Semmi jónak nem vagyok elrontója, de ezt az egyet kihúztam volna, bár az akkor pornográfának tartott szavak rendkívül gazdag gyűjteménye szerepel a szótárban, nagyon tudatosan. Föl is jelentettek ketten *Révai Józsefnél*, aki azzal utasította vissza őket, hogy ha pornográfok, akkor miért olvassák őket...

– Térjünk vissza az irodalomhoz! A német irodalom történetét, ami tavaly jelent meg második, bővített kiadásban, mikor kezdted el írni?

– Isten bizony, nem tudom hirtelen. Mert olyan nincs, hogy valaki magától szótárt akar csinálni, de irodalommal mindig foglalkoztam. A Gondolat Kiadó kérdezte meg, hogy vállalkoznék-e rá. Miért ne?

– Nem merészség egy idegen irodalom teljes történetét egyedül elmondani?

– Ez az első pont, ahol ellentmondanék. Ez nem merészség. Pontosabban semmivel sem nagyobb merészség, mint nagyszótárt csinálni. Tökéletes irodalomtörténetet ugyanúgy nem lehet készíteni, mint tökéletes nagyszótárt.

– A német irodalom történetében változó a fejezetek – mondjuk így – áttekinthetősége. Még olyan pletykát is hallottam, hogy nem te írtál mindent.

– Szabad kérdeznem: egy összefoglaló irodalomtörténetben kinek a saját ötlete minden? Rengeteg másoktól származó adat, vélemény épül be egy ilyen műbe. Ez természetes, ebben semmi szégyellnivalót nem látok.

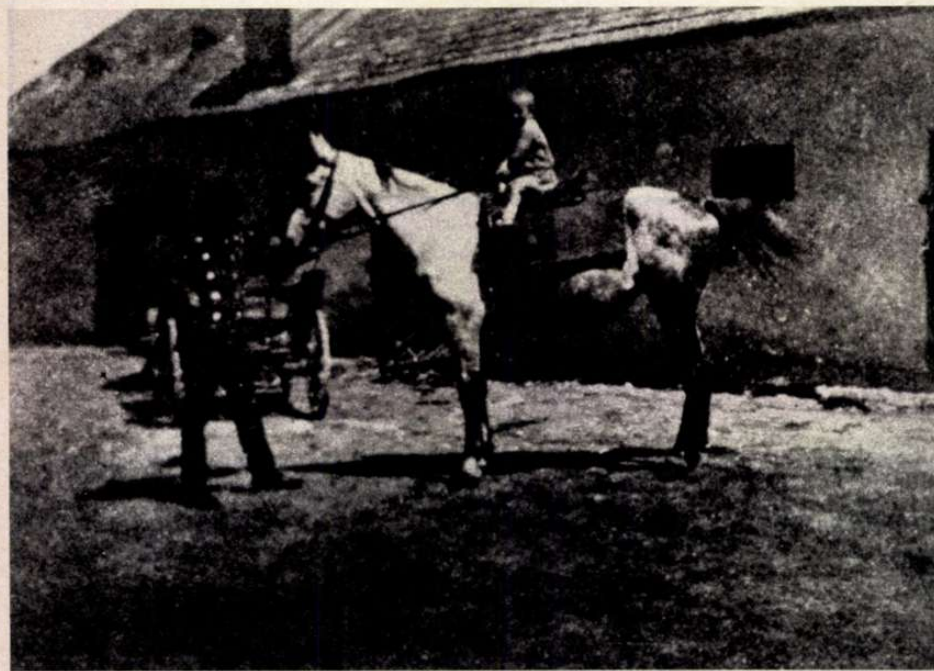
– Dolgoztak a kezded alá?

– Nem. Akik dolgoztak volna, hamar kifáradtak.

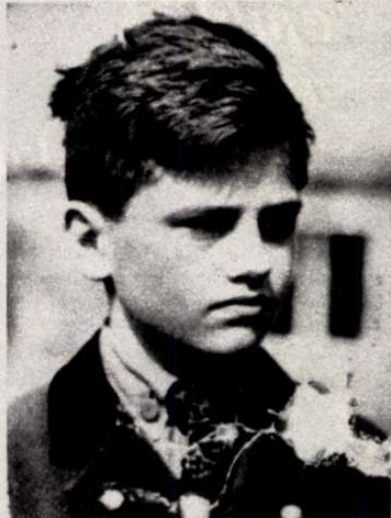
– Tehát minden leírt sor tőled származik.

– Változó szépséggel.

– Kikről, mikről írtál a legszívesebben?

Mikor még a professzor – ő ül a lovon – nem tudott németül

15 évesen

Dékáni díszben – 1958-ban

Saját előadásunk sem mindig szórakoztató (1974)

- Szeretem a lovagi epikát és a *Minnesangot*, amikor írtam róla, még Goethét is szerettem, szeretem a romantikát és *Thomas Mann*. *Lessing*et nem szeretem, *Heinét* sem, *Lenaut* sem.

- *Miért?*

- Egyszerűen ellenzéki-ségből. Ez teljesen egyéni, személyhez kötött ellenzéki-ség. Volt valaki, aki annyi kellemetlenséget csinált nekem, hogy amit ő dicsért, azt én utáltam. Heine iróniáját egyébként nagyon szeretem. És majdnem minden irónia benne.

- *De emellett nagy lelke is volt...*

- Az iróniához lélek is kell. Az irónia mindig egy mély léleknek a védekezése.

- *És csak úgy ér valamit, ha az ember bizonyos dolgokat nagyon komolyan vesz.*

- Természetesen.

- *Neked is rettentő iróniád van.*

- Tiltakoznék a „rettentő” ellen.

- *Mit vettél komolyan?*

- Az iróniát magát. Erre nem lehet válaszolni... Lényegileg - annak előrebocsátásával, hogy nem, vagy legalábbis nem mindenben tudomány, mert tényleg nem az - a szakmát nagyon komolyan vettem, veszem ma is.

- *Fontos dolog az irodalom?*

- Nem.

- *Miért veszed mégis komolyan?*

- Mert szórakoztató.

- *Akit nem szórakoztat, az szegény vagy egyszerűen csak normális?*

- Azt se mondanám, hogy szegény, azt se, hogy normális. Az, hogy valaki verseket elemez vagy galambokat tenyészt, ugyanaz. Én például vitathatatlanul lelkes „fogyasztója” vagyok a Fülesnek is. Műveltségem nem kis részét onnan szedem össze.

- *Azért bizonyos szempontból kell lennie értékkülönségnek Goethe Marienbadi elégiája és egy keresztretjtény vagy egy Szabolcska-mű között. Mitől jobb Goethe költeménye?*

- Nem tudom.

- *Ha most azt mondom, hogy Szabolcska legrosszabb verse, amit maga is el akart dobni, jobb, mint ez a Goethe-elégia,*

akkor szíved mélyéből azt mondd, te másképp gondold, de lehet, hogy nekem van igazam?

- Én azt mondom, hogy feltétlenül hülyeséget beszélsz, de ezt nem tudom bebizonyítani. Aki azt hiszi, hogy meg tudja mondani, mitől jó egy vers, az vagy csirkefogó vagy betegesen buta. Nem szeretnék abszolút szubjektivistá lenni... miért ne egyébként: azért jó, mert nekem tetszik. Ezt komolyan mondom; mindig mindent komolyan mondok.

- *Esztétikai értékrendszer nélkül nem írhattad volna meg az irodalomtörténetet.*

- Egyrészt a tények - tények. Másrészt nekem, azt hiszem legalábbis, van értékrendszerem, de sose gondolnám, hogy ez objektíve érvényes, nem akarom senkire sem ráerőszakolni. A rendszer működésével sem vagyok tisztában. A Faust első részét imádtam, ma nem szeretem. Miért? Tán mert öregebb lettem, mert ma sokkal jobban érzem Goethe korhoz kötöttségét.

- *Mikor jöttél el Szegedről?*

- 1984-ben. Lemondtam az egyetemi tanárságról, visszaköltöztünk Pestre, azóta az Akadémia tudományos tanácsadója vagyok.

- *Nem szoktak csak úgy lemondani a tanszékvezetésről.*

- Szegedi működésemnek nem láttam további értelmét, mert azokat az elképzeléseket, amelyeket helyeseknek tartottam, nem tudtam volna megvalósítani. Ennek a sokat vitatott szakmának csak úgy tudom az értelmét látni, ahogy látom: nem minden tudomány benne. Az ötvenes évek végén, a hatvanasok elején azt hittem, az egzakt módszerekkel ki lehet vinni az irodalomtudományt a zsákutcából. Meglehetősen sok fáradság árán arra kellett rájónom, hogy nem lehet, mert ami az esztétikumból kvantifikálható, az nem tudományos eredmény. Én mindig azt szerettem volna megtudni, mi miért születik.

- *Lehet erre válaszolni?*

- Nem. És hozzá kell tenni: az, hogy egy adott korban mit tartunk szépnek, az éppen a létező konvencióktól függ.

- *Tehát ellentétbe kerültél olyanokkal, akik azt vallották, amin te több évtizede túljutottál.*

- Ezt egész pontosan így lehet megfogalmazni.

- *Személyes konfliktusaid is voltak?*

- Ha tetszik, ez elvi ellentét, de minden elvi ellentét mögött van személyesség.

- *Keserűen jöttél el?*

- Nem. Örömmel.

- *Mennyire élvezted pályafutásod során, hogy az emberek jelentős része nem tudta eldönteni, mikor beszélsz komolyan?*

- Igen nagy mértékben, mert ezzel arra igyekeztem serkenteni őket - hozzátenném: a legtöbb-ször eredmény nélkül -, hogy gondolkozzanak.

- *Mi vonzott a különködésekhez? Hisz rengeteg ellenséget szerezhetél velük!*

- Hála az Úrnak, igen... Egyébként pontosan meg tudom mondani: mindig azt szerettem csinálni, amihez kedvem volt. Amihez éppen pillanatnyilag kedvem volt. Ez talán a szabadságnak a legnagyobb foka. Tényleg a legnagyobb foka, ha az ember azt teszi, amit épp szeretne - bizonyos határok között. Nem mondtam például '52-ben, hogy döglöjjen meg Rákosi, de szerettem mindig azt mondani, amit gondolok. Szerettem lehetőleg nem hazudni, mert az kényelmetlen. Lehetőleg azt mondtam, amit gondoltam, már csak azért is, mert - most jön a fordulat - úgyse hitték, hogy tényleg azt gondolom...

- *Inni jó?*

- Egyáltalán nem, miért lenne jó?

- *Jellemhiba?*

- Dehogy! Hülyeség talán. Teljesen szokás kérdése. Én ahhoz szoktam hozzá a negyvenes évektől kezdve, hogy beszélgetni csak valamiféle alkoholfogyasztás mellett lehet.

- *Irgyelted, aki az ellenkezőjéhez szokott hozzá?*

- Miért irigyeltem volna? Társas életet, az elmúlt néhány ezer év kultúrtörténete mutatja, stimuláns nélkül nem lehet élni. Az emberek nem szeretik egymást annyira, hogy stimuláns nélkül

tartósan kibírják együtt. És fordítva: kellő alkoholmennyiség mellett a föld legáltalibb emberével is lelkesen el tudsz beszélgetni.

- *Az alkohol elég szegényletes helyzetekbe sodorhat.*

- Én azt, amit előző nap tettem, soha nem szégyelltem. Ha valahol összetörtem volna a be rendezést, amit soha nem tettem, magától értetődik, hogy másnap elmegyek és kifizetem - de nem szégyelltem volna magam.

- *És akik ezért megszólalnak?*

- Kit érdekelnek?

- *Mi az, amivel meg lehet téged bántani?*

- Ha szembeköpnék, az kellemetlen. Az tényleg kellemetlen. Amit bántásnak gondolok, vissza is adom, feltétlen. Nem szép, sőt a legcsúnyább emberi tulajdonságok közé tartozik, de bizonyos, hogy visszaadom.

- *A barátság fontos érték számodra?*

- Szent dolog. Az ember azzal, aki a barátja, igyekezzék a lehetőségek legvégső határáig korrekt lenni. Itt feltétlen a tizenhat éves kori, öregcserkész állásponton vagyok. A barátomért életemet és véretem. Döntő, hogy együtt lehessünk másokkal. De az ilyen intenzív kapcsolat a legelső disszonáns jelenségen össze-törik.

- *Hány barátod van?*

- Egy-kettő. Többre az élet során nem is lehet vinni - s ez a néhány is változik.

- *Fontos a szerelem is?*

- Ilyen kérdést teljesen felesleges feltenni.

- *Miért?*

- Mert ez magától értetődik.

- *Mi benne a jó?*

- Egy másik kérdéssel válaszolnék: az életben mi a jó? Erre már nem lehet felelni. Ahogy az élet az élet - ez tautológia -, ugyanúgy a szerelem az szerelem. Önkívületi állapot, ami nem tartható fenn sokáig.

- *A hűtlenség vétek?*

- Nem. Szükséges rossz. Ha tetszik: szükséges jó.

- *Lényeges a műveltség is?*

- Igen. Mert minél műveltebb valaki, annál többre tud asszociálni. Kizárólag ezért.

D. MAGYARI IMRE

